אישים באגרות הראי"ה

ר' משה פרוש, ירושלים

עסקן בירושלים, שעזר לרב קוק בעבודתו · שנות חייו אינן ידועות לנו

3 אגרות

דברי הרב קוק ודברי הרב שלמה אבינר, ונוסח האגרות המלא

igrot.shlomo-aviner.net

בקצרה

ר' משה פרוש היה עסקן בירושלים. פרטים ביוגרפיים עליו לא מצאנו במקורות שבדקנו, ומה שידוע עליו כאן הוא מן האגרות.

הרב קוק על ר' משה פרוש

בימי לונדון נזכר ר' משה פרוש בין הנצרכים שהרב קוק שלח להם עזרה (כרך ג', אגרת תתמג). אחרי שובו לירושלים, הרב קוק כותב לבנו הרצי"ה שחסרים לו אנשים שיביאו את המחשבה לידי מעשה, "כעת שגם ר"מ פרוש נסע, מוכר החסרון יותר" (כרך ד', אגרת אעד), ובאגרת נוספת הוא נזכר שוב (כרך ד', אגרת אעו).

האגרות

כרך ג', אגרת תתמג: לבנו הרצי"ה: חשבו שגם ר' משה פרוש נצרך לעזרה.

"חשבנו שגם ר"מ פרוש הוא נצרך"

כרך ד', אגרת אעד: לבנו הרצי"ה: חסרים אנשים להנהלה מעשית, בפרט מאז שנסע ר' משה פרוש.

"כעת שגם ר"מ פרוש נסע, מוכר החסרון יותר"

כרך ד', אגרת אעו: לבנו הרצי"ה: ר' משה פרוש נזכר בין הידיעות.

"ר' משה פרוש"

נוסח האגרות

3 האגרות שבהן נזכר ר' משה פרוש, לפי סדר הכרכים, כל אחת עם התמצית שלה

אגרות הראי"ה – כרך ג' – אגרת תתמג

תמצית האגרת

תאריך ומקום: ח' תשרי תרע"ח - לונדון **נמען:** בנו, הרב צבי יהודה

דרשה: התשובה במעשה כללית לכל העולם, אבל הווידוי (כוח הקול) מיוחד לישראל - 'קול יעקב'. עיקר התשובה מחשבתית, וירדנו לווידוי הדיבורי בגלל הזיקה להשפעה על העמים (הגרות). שעיר המשתלח סובל את החטאים שנוצרים מן הזיקה לעמים. על האתרוג: כשאפשר, נוטל שני אתרוגים משתי מדינות, ובאחד מברך. יום טוב שני של גלויות - לא משנים, כי בדעתם לחזור.

עיקרי הדברים

- תשובה ווידוי.
- קול יעקב.
- שעיר המשתלח.
- אתרוג ויום טוב שני.

נוסח האגרת

ב"ה[1] ח' תשרי תרע"ח[2],

בני יקירי ומחמדי שליט"א[3], ישמחך השי"ת[4] בכל טוב, ויגמור בעדך לטובה, בגמח"ט[5], באושר ואור נועם ד' וחדות עזו, ויום הקדוש הבעל"ט[6], יום שמחת לבו של מלך עולם צור ישראל וגואלו מעולם ועד עולם, יופיע עליך הוד קדשו ורוממות גבורות רחמי אב הרחמים המופיעים עליו, ממעיני קודש קדשים, ונזכה לשמוח בחדות עולמים, להיות נקיים מכל חטא ואשמה, ונאזרים בגבורת ימין חדות שמחת מצות ד' ברה משוש חיינו ומקור עדונינו עדי עד.

תהל"י[7] על החוה"ש[8] אשר עמנו, יגונן השי"ת עלינו ועל כל עמו בפריסת סוכת שלומו, ומצר ינצרנו בהמון חסדיו הנאמנים לעד.

שמחתנו במכתבך הגלוי, שהגיענו כעת. חשבנו שגם ר"מ[9] פרוש הוא נצרך, וכעת יהיו כל העשרה לי"ש[10] בעד הרי"מ[11] חרל"פ[12] שליט"א יכוננהו ד' עליון כיקרו וקדושת ערכו לאוי"ט[13].

דברתי בש"ק[14] העבר ע"ד[15] ערכי התשובה והוידוי. והי'[16] לנו ליסוד מוסד שערך התשובה בפועל הוא ערך כללי לכל באי עולם, אמנם יסוד הוידוי, כח הקול שיהיה ערך תשובתי זהו דבר מיוחד לישראל, וכ"ה בספרא שישראל מתודין ולא נכרים כי אין הוידוי רק התעוררות והזכרה חיצונה לתשובה, כ"א[17] ערך פנימי לה ע"פ[18] סגולת הקול קול יעקב, שתכונת האמת שלו גורמת שכל ערכי הקודש היותר עצמים מתנשאים לעומת קולו, החוצב להבות באמת הנערצה עד נצח. ע"כ[19] פרשת הוידוי נאמרה בראשונה בין שמיעת הקול, טומאת מקדש וקדשיו, ובטוי שפתים, כלומר ערך הקול בחיוב ובשלילה, אם לא יגיד ונש"ע[20], ובמדרש יש ע"ז[21] והוא עד אלו ישראל שנאמר ואתם עדי ואני אל, וכן או ראה אתה הראת לדעת, או ידע וידעת היום, והיינו כח הדיבור של כנס"י[22] המבקיע כל ענני האפל של כל עולמים, וק"ו[23] של כל העמים וכל התקופות, ובשלילה לבטא בשפתים להרע או להיטיב, להוקיר את

הקול המקושר בעז קדשו בישראל, אך עמי המה בנים לא ישקרו. וזה מבדיל ג"כ[24] את תוכן הקודש מכל סיג וטומאה, ושרוי ע"כ כח טומאת מקדש וקדשיו בכפרתו בין שני צירי הקול, וכאן יצאה התכונה של הוידוי, אמנם חזרה ונשנית בפי נשא, ושם כתוב מכל חטאת האדם ולמדנו בספרי וידוי על כל פרטי החטאות, ונשנית בשביל גזל הגר, כלומר תשובת האדם בכללו היא רק מעשית, נוספה קדושה בישראל שיש כח מעשי עליון בתשובתו הדיבורית, אבל באמת עיקר התשובה היא אידיאלית מחשבתית, והוא פנימיות הדבור, והיה ראוי לישראל מצד עצמו, אבל מפני הזיקוק שלנו לעולם, להוסיף גרים, שזהו יסוד נפש הגר שבקרבנו, שאנחנו יודעים אותה, באנו למדת הדיבור.

ונמצא שלולא הזיקוק להשפעת אוה"ע[25] ממנו, שהוא יסוד פתיחת הגרות, ל"ה חטא נמצא כ"כ[26] באומתנו. ואם הי'[27] מזדמן הי' כח של תשובה אצילית רוחנית מחשבתית מספיקה, אבל הננו נזקקים לרדת לדיוטת הגרות, וזו מזקיקה לנו תשובה דיבורית, המביאה ומאמצת לנו את התשובה הרוחנית היסודית, שהיא כל הוד החיים הדרת הקודש ושמחת ההויה, לישרי לב שמחה. הננו שבים אל מקור חי העולמים, ושמחים ומתענגים, בנועם מתק אהבת עדנים ביראה ופחד במלא פאר הדרת קודש מזיו נועמו, אור פני מלך חיים, והחלק הגרותי הוא עושה בנו את תכונת השגגה, מפני האפלתו, ונסלח לכל עדת בנ"י[28] ולגר הגר וגו'[29] כי לכל העם בשגגה. וזהו יסוד שעיר המשתלח, חלק ההשפעה שלנו על חוגי הזרים, מצד הסתגלותנו המוכרחה לזה, שצריכה להיות חבויה באיזו פינה של הנפשיות הכללית, היא מחוללת המון חטאים בתוכן החיים, וכל הסבל הזה מוכרח כח האומות לשא עליו, ונשא השעיר עליו את כל עונותם, הן עשו אחי איש שעיר, כללות העמים ביחש הניגוד, שהוא גם יחש המקשר המושפע. ובהיותנו מתנקים מפגם זה שערי תשובה נפתחים ברוחה, והלשון של זהורית כשלג ילבין, ועינינו רואות ושמחות.

כה ישמחנו השי"ת בעבודת הקודש, בבנין בית קדשנו ותפארתנו במהרה בימינו, ויראו כל אפסי ארץ את ישועת א', ועון ישראל יבוקש ואיננו, וחטאת יהודה לא תמצאנה, כי לא הביט און ביעקב ולא ראה עמל בישראל. וכל מפעלות אנשי סגולה, לגלות את פאר הצחצחות העליונה החבויה אשר בכח נשמת האומה, הגדולה והרוממה, אור אלהים חיים בעולמים כולם, אור ישראל לאש וקדושו ללהבה, וישמח ישראל בעושיו בני ציון יגילו במלכם.

באה"ר[30] דרוש נא בשלו'[31] כל יקירינו הרה"ג[32] הד"ר[33] אשר ודי"ר[34] הערץ שי'[35] וכב"ב[36], ושי' אהובינו הרשמי"נ[37] שטנרנבוך והרב בוצ'קי שליט"א וביתם וכא"ל[38], ושלו'[39] אהובינו הר"א[40] קמחי והר"מ[41] וייסבורד שליט"א, וכב"ב וכא"ל, כולם יתברכו בכט"ס[42]. אמנם כתבתי להם בפ"ע[43] ג"כ. ושלו' ידידנו הר"מ[44] קליר וכא"ל שי'. אולי תכתוב לר"ד אשעראוויץ נ"י[45] דר"ש[46] בשמי, מפני טרדות רבות נתעכבה תשובה לו על מכתב אחד שבו הודיעני ממשרתו בציריך. ואולי תכתוב לבית ידידנו המנוח הרמ"ז[47] ראם ז"ל[48] לשמחם ולנחמם, ואדון הרחמים ירחם על עמו ויראיו, וישפות להם ולכל מעשיו חיים שלו'[49] וברכה, ויעודדם ויברכם בכט"ס.

מתוך כמה מניעות, א"א[50] לי להעיר על דבריך היקרים במכתבך הנחמד, ואתך הסליחה. ע"ד האתרוג מנהגי הוא כשאפשר להשיג משתי מדינות הנני נוטל את שניהם זה אח"ז[51], אולי אחד מהם אינו

מורכב, עכ"פ[52] באיסור, ואז אולי יש לברך ג"כ כתיקון, ואם אין למצוא כ"א אתרוג אחד, בלא בירור, אני רגיל לומר ביום הראשון בריך רחמנא, וכל שאר ימי החג לברך כתיקון. ובענין יו"ט[53] שני ש"ג לא נראה לחדש דבר על מנהגנו מאז, כי הלא דעתנו בע"ה[54] קבועה היא לחזור. והשי"ת[55] יגמור בעדנו לטובה ולברכה, ויזכנו לחדות פנים עם כל מחמדי לבבנו על אדמת הקודש בישועת ד' הקרובה לבוא.

אביך מחבקך ומנשקך באהבה,

אברהם יצחק ה"ק

---

1. ב"ה - ברוך השם
2. תרע"ח - השנה תרע"ח (1917/1918)
3. שליט"א - שיחיה לאורך ימים טובים אמן
4. השי"ת - השם יתברך
5. בגמח"ט - בגמר חתימה טובה
6. הבעל"ט - הבא עלינו לטובה
7. תהל"י - תהלה לא-ל יתברך
8. החוה"ש - החיים והשלום
9. ר"מ - ראש מתיבתא
10. לי"ש - לירות שטרלינג
11. הרי"מ - הרב רבי י... מ... (שם אדם)
12. חרל"פ - הרב יעקב משה חרל"פ (תלמידו של הרב קוק)
13. לאוי"ט - לאורך ימים טובים
14. בש"ק - בשבת קודש
15. ע"ד - על דבר
16. והי' - והיה
17. כ"א - כי אם
18. ע"פ - על פי
19. ע"כ - על כן
20. ונש"ע - ונשא עונו
21. ע"ז - על זה
22. כנס"י - כנסת ישראל
23. וק"ו - וקל וחומר
24. ג"כ - גם כן
25. אוה"ע - אומות העולם
26. כ"כ - כל כך
27. הי' - היה
28. בנ"י - בני ישראל
29. וגו' - וגומר (וכן הלאה בפסוק)
30. באה"ר - באהבה רבה
31. בשלו' - בשלום
32. הרה"ג - הרב הגאון
33. הד"ר - הדוקטור
34. ודי"ר - ודוקטור
35. שי' - שיחיה
36. וכב"ב - וכל בני ביתו
37. הרשמ"נ - הרב שמואל נ... - שם אדם

38. וכא"ל - וכל אשר לו
39. ושלו' - ושלום
40. הר"א - הרב רבי שם שמתחיל באות א (כגון אברהם / אליהו / אהרן / אליעזר) - הפירוש המדויק תלוי בשם האדם
41. והר"מ - ו + הר"מ: הרב רבי שם שמתחיל באות מ (כגון משה / מאיר / מרדכי / מנחם / מיכל) - הפירוש המדויק תלוי בשם האדם
42. בכט"ס - בכל טוב סלה
43. בפ"ע - בפני עצמו
44. הר"מ - הרב רבי שם שמתחיל באות מ (כגון משה / מאיר / מרדכי / מנחם / מיכל) - הפירוש המדויק תלוי בשם האדם
45. נ"י - נרו יאיר
46. דר"ש - דורש שלום
47. הרמ"ז - הרב רבי שמות שמתחילים באותיות מ, ז (למשל: משה + זאב) - הפירוש המדויק תלוי בשם האדם
48. ז"ל - זכרונו לברכה
49. שלו' - שלום
50. א"א - אי אפשר
51. אח"ז - אחר זה
52. עכ"פ - על כל פנים
53. יו"ט - יום טוב
54. בע"ה - בעזרת השם
55. והשי"ת - והשם יתברך

אגרות הראי"ה – כרך ד' – אגרת אעד

תמצית האגרת

תאריך ומקום: ח' כסלו תרפ"א **נמען:** בנו, הרב צבי יהודה

הסידור מתקדם, אבל יותר רעיוני ממעשי, כי 'איני מוכשר להנהלה מעשית', וחסרים אנשים, בפרט שר' משה פרוש נסע. צעירי הישיבות באים לשיעוריו, ועכשיו התחילו ב'שמונה פרקים' לרמב"ם. הרב קוק מבקש מהרצי"ה לדאוג לבגדי חורף. מר נוסבוים מהלברשטט הבין את 'ירושלים', אבל אמר שצריך להתאגד עם האגודה; כנראה הצד האצילי הלאומי שב'אורות' נגד רוחם.

עיקרי הדברים

- חוסר כוח מעשי.
- שיעור ב'שמונה פרקים'.
- דאגה לבריאות הרצי"ה.
- האגודה ו'אורות'.

נוסח האגרת

ב"ה[1]. יום ח' לחדש כסלו תרפ"א[2]

בני מחמדי שליט"א[3] ב"ה במכתבך היקר, וכעת אנו מחכים לקבל את דבריך משו"ן[4], לאט לאט הולכת איזה עבודה ומסתדרת, אבל הסידור הוא יותר רעיוני רוחני ממה שהוא מעשי. טעם הדבר הוא פשוט מפני שאיניני מוכשר להנהלה מעשית. ואנשים משלימים את המחשבה להביאה למעשה חסרים לנו פה. כעת שגם ר"מ[5] פרוש נסע, מוכר החסרון יותר, והנני מצפה שיזמין לי ד' חברים משלימים בכשרונם את החסר בחוקי. התחילו איזה מצעירי הישיבות לבא לשיעור שאני אומר בערך כביפו, בסירוגין הלכה ואגדה, סוגיא, וכעת החילונו בשמונה פרקים להר"מ[6], איני יכול להאריך ולספר, בכ"ז[7] יש בזה תועלת בע"ה[8]. אנו דואגים למצבך החמרי כעת במרחק, אף שהננו פה בדוחק כידוע, בכ"ז תודיע מה שחסר לך בהכרח ונשתדל בע"ה למלאות.

ביחוד לא תקמץ במה שנוגע לבריאות, כמו בגדי חורף נחוצים שכמדומה חסרים לך. הי'[9] פה אצלינו מר נוסנבוים מהלברשטדט, הסברתי לו את "ירושלים" וסבר, אבל אמר צריך להתאגד עם האגודה, ואיך ובאיזה אופן לא אדע, הלא הם מתרחקים ומה טעמם לא אדע. כפי הנראה שהצד האצילי הלאומי שמתבטא ב"אורות", כמו בכל שאיפותינו הפנימיות, הוא באמת נגד רוחם ונגד יכולתם הנפשי, ואת מי נוכל להאשימם ע"ז[10], בכ"ז אקוה כי עם כל ההתמרמרות מצדדים שונים, יביאו הדברים את תועלתם בעז"ה[11]. בטח תכתב הכל באר היטב בפרטיות, ומתי תחשב לשוב בחסדי השי"ת[12], התחזק באומץ רוח, בחדות ד' ובבטחון אמיץ, וצור ישראל יראנו בישועתו.

והנני בזה אביך מצפה לתשועת ד' בכלל ובפרט, מחכה הצלחתך צביונך ותפארתך

אברהם יצחק ה"ק

דרש יקירינו כולם וביחוד הר״א[13] קמחי וכא״ל[14], הנ״ל[15]

---

1. ב״ה - ברוך השם
2. תרפ״א - השנה תרפ״א (1920/1921)
3. שליט״א - שיחיה לאורך ימים טובים אמן
4. משו״ן - דורש פענוח
5. ר״מ - ראש מתיבתא
6. להר״מ - ל + הר״מ: הרב רבי שם שמתחיל באות מ (כגון משה / מאיר / מרדכי / מנחם / מיכל) - הפירוש המדויק תלוי בשם האדם
7. בכ״ז - בכל זאת
8. בע״ה - בעזרת השם
9. הי׳ - היה
10. ע״ז - על זה
11. בעז״ה - בעזרת השם
12. השי״ת - השם יתברך
13. הר״א - הרב רבי שם שמתחיל באות א (כגון אברהם / אליהו / אהרן / אליעזר) - הפירוש המדויק תלוי בשם האדם
14. וכא״ל - וכל אשר לו
15. הנ״ל - הנזכר לעיל

אגרות הראי"ה – כרך ד' – אגרת אעו

תמצית האגרת

תאריך ומקום: א' דחנוכה תרפ"א **נמען:** בנו, הרב צבי יהודה

הם תמהים שהרצי"ה לא בירר את ההצעות מקאליש ומוורשה. דודו הרב (דב בער) חזר לרוגלי ומצא את העיר חרבה; הרב רפפורט שלח לשם אלפיים מרק. החתונה של בן הנציב בבית הכנסת בשבת הייתה מהודרת. על רב שמתנגד ל'אורות': התנגדות כזאת יונקת לרוב מקטנות ורוגז, ועיקר הדברים 'עומדים למעלה מההכרה, ונסמכים למעין השירה והאמונה העליונה'. מאז נסע ר' משה פרוש עבודת הדגל 'מכונסה בחוגה'. העלייה מתעכבת, אבל 'אור הגאולה ינצח'.

עיקרי הדברים

- הצעות שידוך.
- רוגלי.
- חתונת בן הנציב.
- המתנגד ל'אורות'.
- עבודת הדגל.

נוסח האגרת

ב"ה[1]. יום א' דחנוכה תרפ"א[2]

בני מחמדי שליט"א[3] אחרי חכוי רב וצמאון גדול זכנו ד' בדבריך היקרים, שהיו לנו למשיב נפש, ברוך אתה וברוך טעמך. והנה אנחנו מקוים לשמע עוד ממך בקרוב דברים ברורים, דזכרון יעקב איך הם מעשיך, ואם אין אתה סובל מחסור מצד כספים. ומתי בדעתך לשוב בע"ה[4]. והנה שמענו שרש"ג[5] שלנו שב כבר לא"י[6], ויעקב וואלפערט נסע לאפריקא, וזהו סותר את המסופר, שהם עוררוך שתבא ללונדון בשביל עבודתינו הק'[7], מסתמא כוונו שהם יעזרו בזה, ואולי ראוי שעבודתך תביא פירות בע"ה גם בלא נוכחותם, אבל לכתב לך באותו הפרק שהם מתכוננים לנסוע, אינו מובן כ"כ[8]. אנחנו תמהים קצת על אשר לא עלתה בידך להודע ע"ד[9] מו"מ[10] מקליש וע"ד[11] ווארשא, הפרטים שהוא דרש הם מסתמא כמה תהי'[12] הדרשה מצדנו בעניני כספים וכיו"ב[13], שהם דברים בלתי מעכבים, חזק ואמץ ודי יהי'[14] בעזרך. ב"ה קבלנו מכתב מראגלי. שדודך הרב וב"ב כבר הם שמה. וכותב שאמנם מצא העיר חרבה, אבל הם שמחים שזכו לבא למקומם, בנימין נשאר בפאלטאווא, ומאמעריקא כותב לי הרב ראפפארט, ששלח לראגלי אלפים מרק.

הננו מוטרדים כעת מחתונתו של בן הנציב בביהכ"נ[15] בשבת העבר היתה תכנית יפה ומהודרת, מסתמא יהי' כתוב הכל בעתונים. ב"ה על החוה"ש[16] אשר עמנו ת"ל[17] להגיענו לימי החנוכה המאירים באור קודש, באור שמן חכמת ישראל, המתרוממת ממעל כל חכמת לב אנוש, ואשרי העם שככה לו, שאור חי עולמים הוא חלקו לעד. נקוה שרשמי הישועה שהחלו להגלות יפיעו באור גדול, ברבבות אלפי נגוהות קודש, וכבוד ד' על עמו יזרח. מתמיה אני, שעל הרב שכתבת שהוא איש נכבד ומתנגד לידיעות שבאורות, על מה הוא סומך את יסודו, התנגדותו לא בארת. אם היו באים אלי דברי הערות בישוב

הדעת, אולי הי'[18] כדאי לבאר באופן מבורר את יסודי הדברים, אבל חושש אני שכל יסודה של התמיהה היא בנויה על איזה בסיס של קטנות ושל רוגז הלב, היונקים ע"פ[19] רוב מאיזה עבירות הדעת במושגי הקודש, שכאשר הדברים מסתעפים צריכים הם לבאורים גדולים ורחבים מאד, וזה לפעמים, והפעמים הם ע"פ רוב, מהדברים שהעבודה קשה עלי לבאר את עומק המחשבה בשפה ברורה. ובפרט שאחר כל הבאורים, עקרן של דברים הנם עומדים למעלה מההכרה, ונסמכים למעין השירה והאמונה העליונה, אשר הם הם סוד ישרים, יראי ד' וחושבי שמו בטהרת אמת, ובצפיית ישועה.

נקוה שתשמחנו בדבריך היקרים בין בכלל בין בפרט, פה העבודה ביחש לעניני דגלנו הקדוש כמעט מכונסה כחוגה, מאז נסע הרמ"פ[20] שלפחות הי' משלח את הדברים הנדפסים ועי"ז[21] היה מביא עכ"פ[22] איזה מן תסיסה ממרחק. ועיני לשמים נשואות, שתבא בקרוב בחסדו הגדול לשלו'[23], ודי יחזקך ויאמצך לסדר איזה סדרי חכמת מעשה, בביטוי של מפעלים. קבלתי מכתב מוינה. מחתומים מפולין שדורשים לקשרם עם מר איזנברג, אמנם תשובתו היא שלילית, שבלא כסף מזומן אינם יכולים כעת להתקשר בעבודה, וממקום אחר עדיין לא נודע לי מוצא. לבי הומה מאד, על המעצורים שבעליה לאה"ק[24], אמנם נתחזק בתקוה ואומץ נפש, ר'[25] שמעון גליצנשטיין. הנציב העליון הבריטי. ר' משה פרוש. שסוף כל סוף אור הגאולה ינצח את כל המחשכים, וקרבתי צדקתי לא תרחק' עוד. איני צריך להזכירך לכתב בפרטיות משלום בריאותך, ד' יחזקך ויאמצך, ותהי'[26] בריא וערנן בעז ד' וחדות ישועתו, ונזכה לחדות בשמחה את פניך, בשובך אל הקודש ברב טוב וחסד, כעתירת אביך מצפה אשרך כה"י[27]

---

1. ב"ה - ברוך השם
2. תרפ"א - השנה תרפ"א (1920/1921)
3. שליט"א - שיחיה לאורך ימים טובים אמן
4. בע"ה - בעזרת השם
5. שרש"ג - שרב שרירא גאון
6. לא"י - לארץ ישראל
7. הק' - הקטן
8. כ"כ - כל כך
9. ע"ד - על דבר
10. מו"מ - משא ומתן
11. וע"ד - ועל דבר
12. תהי' - תהיה
13. וכיו"ב - וכיוצא בזה
14. יהי' - יהיה
15. בביהכ"נ - בבית הכנסת
16. החוה"ש - החיים והשלום
17. ת"ל - תודה לא-ל
18. הי' - היה
19. ע"פ - על פי
20. הרמ"פ - הרב רבי שמות שמתחילים באותיות מ, פ (למשל: משה + פנחס) - הפירוש המדויק תלוי בשם האדם
21. ועי"ז - ועל ידי זה
22. עכ"פ - על כל פנים

23. לשלו' - לשלום
24. לאה"ק - לארץ הקודש
25. ר' - רבי
26. ותהי' - ותהיה
27. כה"י - כנפשו היפה